
HET LAND VAN HERLE

Tijdschrift en contactorgaan

voor vrienden en beoefenaars van de historie van oostelijk Zuid-Limburg

Bedreiging van archeologische vindplaatsen

Toespraak door Prof. Dr. J.H.F. Bloemers, hoogleraar aan het Instituut voor Pre- en Protohistorie van de Universiteit van Amsterdam, bij de officiële opening van de dubbel-tentoonstelling "Langs de weg" in het Thermenmuseum te Heerlen en het Bonnefantemuseum te Maastricht op 28 november 1987.

Mijnheer de Gouverneur, Mijnheer de Burgemeester, Dames en Heren.

Het is voor mij als liefhebber van de Romeinse archeologie en als voormalig provinciaal archeoloog van Limburg een eer en een genoegen U kort te mogen inleiden in enkele achtergronden rond het thema van deze dubbel-expositie. Een Romeinse munt heeft twee zijden, boven en onder; een hedendaagse munt heeft nog een zijkant, soms voorzien van een bede. Mijn inleiding heeft ook drie kanten: het zonder twijfel boeiende archeologische verhaal in de tentoonstellingen, die wij straks gaan zien; de keerzijde van de medaille is de aanleiding van veel onderzoek, waardoor dat verhaal kon worden gemaakt: de teloorgang van de archeologische vindplaats. Op de zijkant staat de bede, dat tentoonstellingen als deze en publicitaire activiteiten het grote publiek bewust maken van voor- en keerzijde van de archeologie in Nederland en onze buurlanden.

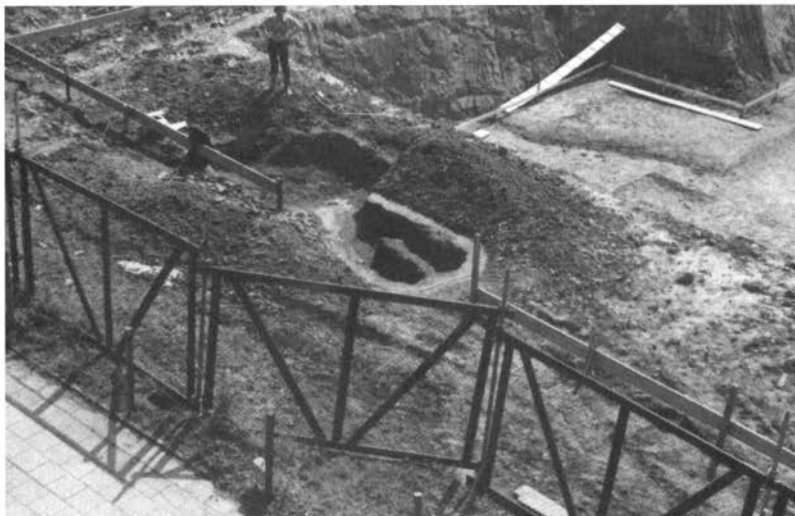
De boeiende voorzijde is het verhaal van nieuwe inzichten en mooie vondsten, verkregen uit archeologisch onderzoek in onder meer België, Nederland en Duitsland naar de aard en de betekenis van het wegennet, de handel, het ambacht en het nederzettingssysteem in de Romeinse tijd. Hoewel Romeinse wegen en villa's al bijna twee eeuwen antiquarische en wetenschappelijke aandacht krijgen, is onze kennis van vorm, functie en ontwikkeling nog zeer beperkt. Dit geldt nog des te meer voor handel en industrie. Juist de laatste jaren leren wij veel nieuws op deze terreinen. Actuele thema's in de wereld van de onderzoekers vormen de overgangperiodes aan het begin en het einde van de Romeinse tijd en de aard en oorzaak van de dan optredende veranderingen. Maar ook hoe de maatschappij in de noordwestelijke grenszone van het Romeinse Rijk sociaal-economisch functioneerde en wat daarin de rol van de staat in

het verre Rome, van de provincies met de hoofdsteden Keulen, Reims en Trier en de regionale stadsgewesten met centra als Tongeren, Heerlen en Maastricht was. De Belgische opgravingen in Neerharen hebben getoond, dat sommige Romeinse villa's ontwikkeld zijn uit autochtone boerenbedrijven. Bevestigd door waarnemingen in de Belgische en Nederlandse Kempen wordt het duidelijk, dat het landbouwsysteem in onze streken gedurende de Romeinse tijd in belangrijke mate gedragen wordt door de oorspronkelijk inheemse bevolking. Maar ook dat deze boeren al dan niet spontaan zich aanpasten aan de vraag van leger en stad naar meer en andere produkten. De grootschalige Duitse onderzoekingen in de Hambacher Forst ontrafelen het net van kleine villa's, dat zich in de tweede eeuw na Christus uitbreidt over de nog onontgonnen delen van het heuvelland tussen Rijn en Maas. De bewoningsintensiteit was zo groot, dat net zoals in onze tijd misschien alleen marginale gronden nog niet in exploitatie waren genomen.

De exploraties in Voerendaal leren ons twee dingen. Hoe sommige van de boerenbedrijven een grotere welvaart dan andere bereikten en dat naar buiten toonden door zich allerlei Romeinse trekjes aan te meten. En hoe het verval van het Romeinse bestel het villasysteem aantastte en zo de overgang naar de vroege middeleeuwen inluidde. Vondsten van pottenbakkerijen, glasovens, wegen en transportmiddelen informeren ons omtrent het voorzieningspatroon gedurende de Romeinse tijd, dat zo afwijkt van de voorgaande en volgende perioden. Het geheel kan gezien worden vanuit de relatie van een mediterranea imperium met zijn lager ontwikkelde grensgebieden en de afhankelijkheid van de periferie ten opzichte van de kern. Deze relatie vertoont overeenkomst met recente en subrecente wereldsystemen in de verhouding tussen de Westerse en de Derde Wereld. Het is allemaal even verrassend en verbazingwekkend, dat in onze gewesten bijna tweeduizend jaar geleden zo'n hoog ontwikkeld stelsel bestond en hoe archeologen dat kunnen reconstrueren.

Nu de keerzijde van de medaille. Veel van het onderzoek, dat deze inzichten heeft opgeleverd, vindt zijn aanleiding in de bedreiging van de vindplaats. Soms is deze bedreiging duidelijk zichtbaar en vroegtijdig bekend, dan weer treedt zij sluipend en onmerkbaar op. Het onderzoek in de Hambacher Forst ten oosten van Aken is gedicteerd door de winning van bruinkool om Nordrhein-Westfalen van electriciteit te voorzien. De landschapsvernietiging daar is van een ongekende omvang, maar gereguleerd en dus voorspelbaar. Het onderzoek in Neerharen houdt verband met de winning van grind en zand in het Maasdal. Een dergelijke winning is een ingreep in de bodem, waarvan de effecten in Midden-Limburg thans onderwerp van studie en discussie vormen. De opgravingen in Voerendaal zijn het gevolg van een onvermogen monumentenbeleid, dat gericht is

op het behoud van archeologische terreinen. Maar wanneer de overheid de driezijdige penningen op tafel moet leggen om de gevolgen van de bescherming voor de bedrijfsvoering van een landbouwer op te vangen, is zij daartoe niet in staat en al te vaak is de spreuk op de zijde van de penning "God met ons" het laatste redmiddel.

Heerlen, Akerstraat noordzijde, nieuwbouw hoofdkantoor AZM, juni 1971. Romeinse pottenbakkersoven aan de rand van de bouwput.

In al deze gevallen konden de belanghebbenden met elkaar over wijze, tijdstip en financiering van archeologisch onderzoek overleg voeren. Veel moeilijker ligt het met de sluipende bedreiging door werkzaamheden van individuele bodemgebruikers, die onbewust en onbedoeld leiden tot vernietiging van archeologische sporen en vondsten. Denkt U maar aan het dieper ploegen vanwege de overbemesting. Of aan de verlaging van het grondwaterpeil en het diepwoelen om de verdichting van de bodem vanwege het gebruik van de zware landbouwmachines tegen te gaan. In de bovenste meter van de bodem, die hierdoor wordt verstoord, bevindt zich het merendeel van onze archeologische sporen. En archeologische sporen regenereren niet, maar kunnen alleen maar minder worden, en het aantal is niet oneindig. Anders dan een oud handschrift kan het archeologische bodemboek maar éénmaal worden gelezen. Slecht gelezen of ongelezen betekent feitelijk nooit gelezen. En zelfs goed gelezen dankzij archeologisch verantwoord onderzoek betekent nog altijd, dat de bron zelf vernietigd is, zij het op geautoriseerde wijze. Dit is de paradox van het boeiende archeologische verhaal van de twee tentoonstellingen.

Tot slot de zijkant met de bede. Dat "het grote publiek" zich bewust worde van de pijnlijkheid van deze paradox. Educatieve en populariserende activiteiten zijn daartoe het instrument bij uitstek en wij gravende archeologen besteden hieraan vaak nog te weinig aandacht. Gelukkig hebben wij vakgenoten in musea als die van Heerlen en Maastricht, die dat onderkennen en daar wat aan doen. Zij vormen de brug tussen gravers en kijkers of lezers door in te spelen op de actualiteit van het onderzoek en de onmiskenbare interesse en behoefte aan informatie van de buitenstaander. Exposities, gidsen, lesbrieven en klankbeelden zijn, mits goed van opzet, de dragers van het verhaal, liefst met voor- en keerzijde van de medaille. Jong en oud uit alle rangen en standen raakt geboeid door het verleden boven en onder de grond van de eigen streek. En schrikt ervan hoe wij zelf daarmee omgaan, wanneer hij of zij eenmaal hiervan hoort. Het is met onze cultuurhistorie niet anders dan met ons milieu, beide worden aangetast en de speelruimte is begrensd. Omdat mens en milieu met elkaar verbonden zijn, zijn ook cultuurhistorie en milieu dat. Mijn bede is, dat deze tentoonstellingen een klein stapje op weg naar een beter begrip en beleid in deze zin mogen zijn.

J.H.F. Bloemers

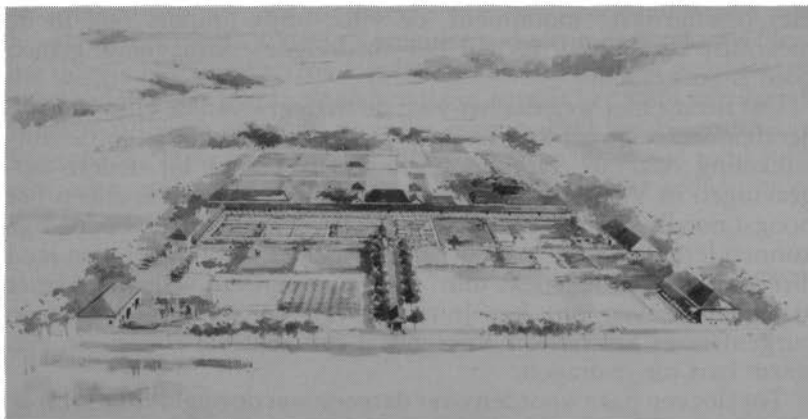
Villa rustica moet uitgroeien tot Romeins dorp

Voerendaal in Romeinse sferen. Dat nu nog illusionaire beeld kan binnen enkele jaren werkelijkheid worden, als de werkgroep "Villa Rustica" erin slaagt een belegger te vinden die vijftien miljoen gulden wil steken in de realisatie van een Romeins dorp rond - en onder - de oude hereboerderij. De villa zelf moet ook (gedeeltelijk) herbouwd worden. Wellicht dat ook het streekgewest, dat dit project hoog op zijn prioriteitenlijst heeft staan, subsidies los kan weken uit met name de PNL-pot.

De plannen voor de grootschalige toeristische attractie zijn alleen nog in grote lijnen uitgezet. De uitwerking ervan wordt overgelaten aan de Engelse firma Heritage Projects uit York, die inmiddels een offerte heeft uitgebracht aan de werkgroep. Deze onderneming heeft in York een ondergronds Vikingendorp aangelegd.

In grote lijnen houden de plannen in dat de toeristen vanaf de Steinweg in Voerendaal ondergronds gaan. Ze belanden dan in het Romeinse dorp, waar veel informatie wordt gegeven over het leven in de oude tijden, een en ander op een tamelijk spectaculaire manier. Hoe de bezoekers het dorp bezichtigen is nog niet bekend; mogelijk dat het vervoer plaatsvindt met electro-cars, zoals in York. Het gebodene zal variëren van puur amusement tot en met wetenschappelijk-educatieve informatie, dit alles in verstrengelde vorm.

Als de bezoekers - gerekend wordt op 150.000 toeristen per jaar -weer bovengronds komen, aanschouwen zij het herbouwde hoofgebouw van de villa rustica. Dat complex, met stallen, werd aan het begin van de 2de eeuw na Christus gebouwd. De replica wordt vlak naast de oude fundamenten opgetrokken. Ook het badhuis, uiterst

Toekomstvisie van de Villa Rustica te Voerendaal.

links aan de voorzijde van de villa, moet in de eerste fase van de werkzaamheden herrijzen. Hoe de inrichting eruit zal zien - bijvoorbeeld met een Romeins restaurant - is een zaak van de exploitanten.

In een latere fase wordt nog gedacht aan het herbouwen van een gebouw op de westvleugel van de villa, dat in de late 2de en 3de eeuw waarschijnlijk als smidse heeft gediend, gezien de vele ijzeren voorwerpen die in de naaste omgeving zijn gevonden. De bouwkundige tegenhanger van de smidse is een ruimte aan de oostzijde van de villa, die gezien het gevonden botanische materiaal waarschijnlijk in gebruik was voor akkerbouwkundige doeleinden. Ook dit gebouw, uit dezelfde tijd stammend als de smidse, kan in een latere fase gereproduceerd worden.

Een extra attractie voor de bezoekers vormt het feit dat zij tijdens de bouwwerkzaamheden getuige kunnen zijn van opgravingen. Gedurende die tijd zullen namelijk stukken van het complex die nu nog niet zijn opgegraven, aan het daglicht worden gebracht. Ook de daarbij gevonden voorwerpen kunnen worden tentoongesteld. Daarmee is tevens het belang aangeduid dat een eventuele herbouw van de villa heeft voor archeologisch Nederland. Volgens W.J.H. Willems van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, die leiding heeft gegeven aan de in 1985 begonnen opgravingen, kan het project een prachtige promotie betekenen voor de archeologie in ons land, het archeologisch werk voor de mensen tot leven brengen. Die promotie is ook de reden dat de ROB in de persoon van Willems in de werkgroep meedenkt over de voortgang van het project.

Uit wetenschappelijk oogpunt zijn de aan de plannen verbonden archeologische onderzoeken weliswaar interessant, maar volgens Willems enkel van "toegevoegde waarde". Als niet uit hoofde van het project middelen ter beschikking zouden komen, zou geen verder archeologisch onderzoek op die plek in Voerendaal plaatsvinden. Het belangrijkste monument, de villa, blijft immers ook in de toekomst beschermd, terwijl het "bedreigde" omliggende gebied goed is onderzocht.

Dat neemt niet weg dat het voor de herbouw van de villa vereiste detailonderzoek veel kan leren over het hoofdgebouw en de ontwikkeling daarvan. Het hoofdgebouw is vooral bij oudere opgravingen in Voerendaal onderzocht; de laatste jaren is alleen het hoogst noodzakelijke gedaan. Ook zou verder onderzoek het nodige kunnen leren over de "pars urbana", stukken niet opgegraven land direct bij de villa, de "sjeke tuin" in de woorden van Willems. Al met al reden genoeg om het initiatief van de werkgroep, waarin burgemeester Strous van Voerendaal een centrale rol speelt, een warm hart toe te dragen.

Tot slot een paar woorden over datgene wat de opgravingen bij de villa rustica, de grootste in zijn soort in Nederland, ons geleerd hebben. Volgens Willems hebben de onderzoeken veel ver-

duidelijk over hoe de mens destijds leefde, zijn economisch reilen en zeilen, de relatie tussen stad en platteland en dergelijke zaken meer. Bij vroegere opgravingen, ook buiten Voerendaal natuurlijk, ging de interesse van de archeologen meer uit naar de villa rustica als gebouw.

Dat laatste hield ook in dat slechts een deel van het complex werd onderzocht, daar waar bouwresten te vinden waren. De huidige onderzoekers hebben een veel uitgestrekter deel van het terrein bekeken, waardoor ook veel meer gegevens over de bewoning door de eeuwen heen zijn vrijgekomen. Daarmee vormen de opgravingen in Voerendaal als het ware één van de "paradepaardjes" in het bewijsmateriaal voor het in de tachtiger jaren gerijpte inzicht, dat de voorheen aangenomen breuken in de bewoning, bijvoorbeeld bij de overgang van de Romeinse tijd naar de vroege middeleeuwen, niet hebben bestaan. De invallende Franken gingen niet in de ruïneuze villa wonen, maar wel vlak erbij, aldus Willems. Door de "beperkte" wijze van onderzoeken in het verleden had men eerder geen oog voor de continuïteit in de bewoning, niet alleen in die van de Romeinse tijd naar de middeleeuwen, maar ook naar de prehistorie.

Zo moet al rond 50 voor Christus op de plek van de Voerendaalse villa rustica een inheems nederzettinkje hebben bestaan. Dat moet in de eerste eeuw na Christus gevolgd zijn door wat Romeinse villatjes. Alleen in die tijd hebben waarschijnlijk "echte" Romeinen in Voerendaal gehuisd. Zij werden opgevolgd door geromaniseerde Galliërs. In de 2de eeuw werd de "huidige" villa gebouwd, waarschijnlijk door een welvarende Gallo-Romein of een geromaniseerde inheemse inwoner. Na 270 trad geleidelijk aan verval op, door de Germaanse invallen. De villa moet bestaan hebben tot ongeveer 300. Tegen 350 vonden de Frankische invallen plaats. De Franken mochten zich na het herstel van het Romeinse gezag als bondgenoten in onder andere Voerendaal vestigen. Rond het oude akkerbouw-gebouw, dat omstreeks 400 afbrandde, ontstond een Frankisch dorpje. Ook na de Romeinse tijd tot in de 8ste eeuw bleef het dorpje bestaan. Daarna werd het verlaten, naar de archeologen vermoeden maar niet kunnen bewijzen, omdat het werd verplaatst, volgens Willems mogelijk naar het terrein rond het Hoenshuis in Voerendaal. Daar zijn al archeologische resten uit de tijd rond 1000 gevonden, zodat nog een "gat" van ongeveer 200 jaar gedicht moet worden met nog te vinden bewijsmateriaal.

Th. Sniekers

Een zeldzame prentbriefkaart

Belgische vluchtelingen in Limburg tijdens de eerste wereldoorlog

Op 28 juni 1914 vielen in Serajevo de noodlottige schoten die de eerste wereldoorlog inluiden. Na een escalatie van spanningen tussen diverse landen in Europa waren de gevolgen meer dan treurig. Zo vielen Duitse troepen op 4 augustus België binnen. Alhoewel ons land de neutraliteit behield, ontstond door de mobilisatie van troepen ook in Nederland de nodige onrust. Vanaf de eerste oorlogsdagen trokken tienduizenden als vluchteling vanuit België ons land binnen. Er werden daarom in het hele land tientallen barakkenkampen ingericht om politieke vluchtelingen of oorlogsslachtoffers voorlopig op te vangen. In Zuid-Limburg werden vooral veel vrouwen en kinderen uit de kanten van Luik en Belgisch-Limburg opgevangen. Volgens een telling van de Centrale Commissie in oktober 1914 waren alleen in de provincie Limburg reeds 28750 Belgische vluchtelingen geregistreerd. Een aantal daarvan vond werk in de mijnen van Zuid-Limburg. Zij werden daardoor ongevraagd ook betrokken bij de historisch bekend gebleven mijnwerkersstaking.

Het is begrijpelijk dat in een tijd waarin weinig te lachen viel de café's als paddestoelen uit de grond schoten. Alleen al in de Willemstraat, Sittarderweg en Stationsstraat in Heerlen waren in 1915 in totaal 81 drankhuizen geregistreerd. In deze turbulente tijd waren drankmisbruik en vechtpartijen schering en inslag. De sociale onrust nam toe en leidde tenslotte tot een uitbarsting: de mijnwerkersstaking van 21 juni tot 2 juli 1917. De aanleiding tot deze

staking was onder andere een loonconflict tussen mijnwerkers en ondernemers. Maar ook tegenstrijdige belangen in de vakbondssfeer hebben hier een grote rol gespeeld. Op 28 mei 1917 (tweede pinksterdag) vond in Heerlen met zo'n 6500 deelnemers een grote manifestatie van mijnarbeiders plaats. De regionale pers in die dagen legde in haar commentaren meer de nadruk op het confessionele aspect. Men ervoer het niet zozeer als een actie voor verbetering van de arbeidsvoorwaarden, maar zag het meer als gericht tegen het rooms-katholieke geloof. Zo schreef de Zuid-Limburger op 2 juni 1917: "Opmerkelijk was het dat vele geïnterneerde Belgische mijnwerkers en Duitse deserteurs meetrokken. Het overgrote deel der mannen waren zogenaamde Hollanders. Met vreugde constateerden we, dat slechts een klein percentage rood georganiseerde mijnwerkers uit Limburgers bestond".

Het is begrijpelijk, dat het voor de hier geïnterneerde Belgen niet gemakkelijk was in den vreemde te moeten leven. Er was bovendien bedreigd, dat deelnemen aan een mijnwerkersstaking tot gevolg kon hebben, dat men uit Zuid-Limburg zou worden overgeplaatst naar het kamp in Zeist. Op 21 juni 1917 werd vanaf 3.00 uur 's nachts door leden van de zogenaamde "Moderne Bond" gepost bij de mijnen om alle mijnwerkers per strooibiljet bekend te maken met het definitieve stakingsbesluit. Bij de Oranje Nassau Mijn I in Heerlen wachtte men op de komst van de Belgische geïnterneerden, voor een deel Waalse socialistische mijnwerkers. Het strooibiljet bevatte voor een klein gedeelte een franstalige tekst, waarin de Belgen werden opgeroepen "om geen lafaard te zijn, maar solidair met hun Hollandse compagnons in de strijd". In korte handgeschreven notulen van de vergadering der mijndirectie stond het besluit "dat geen prijs meer werd gesteld op langer blijven van de geïnterneerden". Belgische geïnterneerden die weigerden te werken werden dan ook op last van de Heerlense burgemeester overgebracht naar Zeist. Men mag echter wel aannemen dat het stakingsbesluit van de Belgen niet genomen werd, omdat het hun zo goed ging, maar eerder een uitvloeisel van allerlei tragische omstandigheden was.

Ook in Schaesberg was een depôt voor geïnterneerden gevestigd. De hier afgebeelde prent is daarvan een zeldzame en karakteristieke opname. Enkele gebouwen bevonden zich ter hoogte van de huidige wijk "Het Eikske".

Op 11 november 1918 werd door de capitulatie van Duitsland het einde van de eerste wereldoorlog een feit. Op 2 december van dat jaar vertrokken veel geïnterneerden weer naar hun vaderland. Het vertrek van de Belgische mijnwerkers betekende in het boekjaar 1918-1919 voor de mijn Willem-Sophia een produktievermindering van zo'n 50.000 ton steenkolen. Ook een gevolg van deze ontwikkelingen.

Op het kerkhof van Heerlen geeft een monument uit 1925 nog aan, dat in een woelige en tragische periode van de wereld-geschiedenis Belgische geïnterneerden in deze streken verbleven.

J.P.J. Engelen

Geraadpleegde literatuur:

Prof. Dr. H. Brugmans, "Nederland in den Oorlogstijd", Amsterdam 1920.

Bert Breij, "De mijnen gingen open, de mijnen gingen dicht",
Baarn/Amsterdam 1981.

Dr. L.H.M. Kreukels, "Mijnarbeid: volgzzaamheid en strijdbaarheid",
Assen 1986.

M.A. van der Wijst, "Het Belgische grafmonument te Heerlen, herinnering
aan een ballingschap", in: LvH 1977, blz. 22-26.

Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg, deel X, 1965.

Voor studiedoeleinden ter inzage gevraagd:

Nummers van het tijdschrift "Recht door zee"

dat in de jaren 1933-1935 te Kerkrade werd
uitgegeven bij drukkerij Wehrens.

Graag bericht aan:
Redactie "Het Land van Herle"
p.a. Postbus 1
6400 AA Heerlen

Patentwetgeving en patentplichtigen in het Kanton 's-Hertogenrade 1796-1800

In 1789 raasde over Frankrijk de storm van de revolutie. Diepe indruk in West-Europa maakte de bestorming van de Bastille te Parijs op 14 juli 1789, zo ook de plechtige verheffing van de burger- en mensenrechten tot staatswet op 27 augustus van dat jaar. "Vrijheid, gelijkheid en broederschap" luidde de leuze. Op kerkelijk en staatkundig gebied werden tal van ingrijpende maatregelen voorgesteld en aangenomen.

Frankrijk geraakte in oorlog met Oostenrijk. Tot tweemaal toe werd het Franse leger verslagen. Maar het duurde niet lang of er volgde een derde Franse invasie. Volkslegers overschreden in de zomer van het jaar 1794 de Franse grenzen in oostelijke en noordelijke richting. In juni van dat jaar werden de legers van de coalitie nabij Charleroi verslagen en spoedig daarna waren zowel de Oostenrijkse Nederlanden alsook het prinsbisdom Luik in Franse handen. Franse legerafdelingen richtten zich toen op de verovering van de zo belangrijke Maaslinie. Sittard en Roermond vielen zonder tegenstand in handen van de vijand, terwijl de stad Venlo met succes werd belegerd. Op 25 september 1794 werd Maastricht door de vijandelijke legers ingesloten. Op 4 november 1794 capituleerde de vesting. Het bericht van de overgave werd met grote vreugde ontvangen in de Nationale Conventie te Parijs. Frankrijk was nu onherroepelijk meester van de Maas en heerser over België. Formeel kwamen onze streken echter pas op 1 oktober 1795 aan de Franse Republiek.

Er begon in meerdere opzichten een nieuwe tijd voor de veroverde gebieden. Al gauw volgde een nieuwe bestuursindeling waarbij departementen werden ingevoerd. Noch met vroegere grenzen, noch met de oude benamingen werd daarbij rekening gehouden. Luikse, Oostenrijkse, Staatse gebieden, Vrije Rijksheerlijkheden enzovoort werden gewoonweg samengevoegd. Een totaal verbrokkeld gebied werd bij de inlijving bij Frankrijk in 1795 verenigd tot één geheel: het Departement van de Nedermaas. Het omsloot in grote lijnen de huidige Belgische en Nederlandse provincie Limburg met uitzondering van het noordelijke deel van deze laatste.

In ieder Departement werd een Centrale Administratie opgericht die in de uitoefening van haar functie onder voogdij stond van de Ministers en onder direct toezicht van een Commissaris van het Uitvoerend Bewind in het Departement. Ieder Departement was weer onderverdeeld in kantons en deze waren op hun beurt opgebouwd uit een aantal gemeenten, die door de Franse grondwet van 1795 verdeeld werden in twee soorten. Enerzijds kende men gemeenten met méér dan 5000 inwoners, bestuurd door een zogenaamde municipale administratie, bestaande uit tenminste vijf

leden, en anderzijds gemeenten tot 5000 inwoners. Aan deze laatste werd het zelfstandig bestuur ontnomen, doordat men ze kantons-gewijze plaatste onder een gemeenschappelijk bestuur. Dat bestuur werd gevormd door afgevaardigden, die in elke plaats door burgers gekozen werden. De gekozen lokale municipale agent, eventueel bijgestaan door een eveneens plaatselijk gekozen adjunct, werd door iedere gemeente afgevaardigd naar de vergadering van de agenten, de zogenaamde municipale administratie van het kanton. Dat was dus het bestuur van de gezamenlijke kleine gemeenten van het kanton. Aan het hoofd van deze vergadering stond een gekozen president. Een uitzondering hierop vormde het eerste bestuurscollege van ieder kanton dat door de toenmalige Commissaris van het Gouvernement werd benoemd. Naast of boven dit bestuurscollege stond een Commissaris als vertegenwoordiger van het departementaal bestuur. Zijn opdracht bestond uit het uitoefenen van toezicht op de plaatselijke gezagsdragers en verder diende hij er over te waken dat de wetten stipt werden nageleefd en uitgevoerd.

Het Franse bestuur bracht dus, organisatorisch gezien, een totale vernieuwing ten opzichte van de vóór die tijd bestaande ingewikkelde feitelijke rechtstoestand. Geleidelijk aan werden ook in de

De Raad der Oudsten in aanmerking neemende dat het noodzakelyk en hoogtyd is om het evenwigt tusschen 's Lands ontfangst en uitgaven te herstellen; dat de ingestelde Contributien niet toereikende zyn; dat men evenwel de tax er van niet verhoogen kan zonder de Bangers, die dezelve moeten opbrengen, te zeer te belasten; dat het billyk is dat de Commerce en Industrie opbrengen voor de behoefstns der Republiek, keurd de AÛte van dringende nood voor goed.

Volgd de AÛte der Verklaring van dringende nood en der Resolutie van den 1sten Fructidor.

De Raad der Vyf-Honderd overwegende dat elk Burger naar maate van zyne middelen zich bevytigen moet om de gemeene zaak te hulp te koomen, dat het niet billyk is, dat de landbouw byna alleen de lasten van den Staat drage, en dat het voegd dat de Commerce en Industrie ook daartoe opbrengen uit hoofde der bescherming, welke aan dezelve door den staat verleend word, en uit hoofde van het voordeel, hetwelk zy er van trekken; dat de behoefstns van 's Lands schatkist spoedige invorderingen vereischen, verklaard dat er dringende nood is.

De Raad na den dringenden nood verklaard te hebben, neemt de volgende Resolutie:

Art. I. Er is ingesteld en er zal ontfangen worden een recht van Patent voor het V^{de}. jaar, door de geheele Republiek, van de geenen, die Commerce, Industrie, Handwerken en Ambagten in de onderstaande Lyft vervat oefenen.

II. Ieder persoon aan het Patent onderhevig, zal gehouden zyn een te neemen betrekkekyk tot zyne Commerce, Industrie, of Ambagt, eer hy zulks begint of voortgaat te oefenen.

Aanhef van de eerste patentwet.

Bron: RAL, FA, inv. nr. 314, dossier 45.

Nederlandstalig affiche van de wet van 6 fructidor an IV (23 augustus 1796).

eenendertig tussen 1796-1800 bestaande kantons in het Departement van de Nedermaas de Franse wetten van toepassing verklaard en werd men onderworpen aan de Franse administratieve indeling. Daardoor kwam er eenvormigheid in bestuur, rechtspraak en wetgeving. Maar een sterk vertrouwen in die nieuwe verhoudingen en het republikeinse staatsbestel hadden de inwoners vooralsnog niet. De uitvoerende macht bleek niet in staat de economische en financiële problemen op te lossen. Een algemene malaise teisterde de Republiek. De situatie in landbouw en nijverheid zag er niet rooskleurig uit. Het binnenlands verkeer was verlamd. De handel ontwricht. Wanbeheer veroorzaakte passief verzet bij de bevolking. Geestelijke en sociale nood zou een paar jaar later leiden tot de zogenaamde Boerenkrijg¹.

Temidden van al deze problemen werd de wet op de patenten van kracht². Deze nieuwe vorm van belasting werd in het Departement van de Nedermaas ingevoerd in het jaar V (1796/1797), maar een en ander verliep niet zonder moeilijkheden³. De municipale administraties moesten voor een belangrijk deel zorgdragen voor de uitvoering van de patentbelasting die bij de wet van 23 augustus 1796 werd ingevoerd⁴. Al spoedig bleek dat de wetgeving niet geheel voldeed en er kwamen twee aanvullingen op 29 november van dat jaar⁵. Een nadere uitleg daarvan verscheen bij de wet van 28 januari 1797⁶. Bij de wet van 28 oktober 1797 werd zij opnieuw gewijzigd voor het jaar VI (1797/1798)⁷. De definitieve vorm werd er tenslotte aan gegeven door de wet van 22 oktober 1798⁸. Op de patentwet verschenen bovendien diverse toelichtingen⁹.

In deze patentwetten werd bepaald dat iedereen die handelde of industrie bedreef of een vak of beroep uitoefende verplicht was die belasting te betalen. Voor bepaalde categorieën werden echter uitzonderingen gemaakt. De te betalen patentsom bestond meestal uit een vastrecht en een evenredig recht. Het vastrecht was bijna altijd afhankelijk van de klassen waarin de beroepen waren verdeeld en van de grootte van de gemeente waartoe men behoorde. De grootste groep patentplichtigen betaalde daarenboven een zogenaamd evenredig recht, dat bestond uit een tiende van de huurwaarde van hun woonhuis, werkplaats, magazijn en winkel. Ongeacht het aantal beroepen dat men uitoefende was men als burger slechts verplicht zich te voorzien van één patent, maar dan wel van hetgeen aanleiding gaf tot het hoogste vastrecht. De burger ontving een patentbon van de municipale administratie na overlegging van de kwitantie van de ontvanger van de registratierechten. Het patent alsook het patentregister van de municipale administratie van het kanton dienden door de ontvanger van het patent te worden ondertekend. Deze procedure volgde men tussen 1796 en 1800. De administratie ervan uit de periode van de eerste kantonnale indeling (1796-1800) kwam gedeeltelijk terecht bij de afdeling Financiën en

COMMERCE, INDUSTRIE, KONSTEN EN AMBAGEN.	Van 100,000 zielen en daarboven.	Van 50,000 tot 100,000	Van 25,000 tot 50,000	Van 5,000 tot 25,000	Onder de 5,000.
<i>Eerste Classe.</i>					
Kooplieden die reeders zyn; Kooplieden in het gros, in lakens, tintsarhande kramery, in zyle waaren, in katoene offen, in linnen, in fyn kamerykdoek, in netdoek, in gaas, in kanten; staal, yzer, en anderetaalen, yzerkramery; wynen, liqueuren, azyn, eceryen, drogeryen, leer en huiden; in timmhout en scheepshout.	300 liv.	240 liv.	180 l.	120 l.	60 liv.
<i>Tweede Classe.</i>					
Kooplieden in het klein, in lakens, yde stof- fen, linnen, katoene stoffen, netdoekzo zy er hunne hoofd-commercie van maaken; Bouwmeefters, aanneemers van giouwen, scheepshouwers; Goudsmits, horlogiemakers, juweliers diamant- fplypers, handelaars in edele gesteentes, distilla- teurs, die constituurenmaken, apotheeks; Factoors; die met wagens of karren anneemen koopmanschappen te vervoeren; Boekdruckers, brouwers.	100 liv.	80 liv.	60 liv.	40 liv.	20 liv.
<i>Derde Classe.</i>					
Notariffen, kramers in het klein, tapiffers, kleer- maakers, moffenmakers, bontwerkers; kooplieden in het klein, in fyn kamerykdoek, in gaas, kanten, drogeryen en verwers; styfzelmakers, looyers, leerbereiders, waschkopers, kaerffenmaers, olie- flagers, vettevaarders, braaders, vleeschbouwers, spekkopers, pafteibakkers, kooplieden in wyn, liqueuren, afzyn; De hofpessen van gemeubeleerde lojementen, kooplieden in papier, in paarden en adere last- dieren; Kooplieden in offen, koeien, kalven, fchaapen en verkens; die billard houden, kaatfmesters, il- monaadchenkers, koetzenmakers; Kooplui van fchepen en andere vaartugen; Kooplieden in wol, garen, en katoebaalen.	75 liv.	60 liv.	45 liv.	30 liv.	15 liv.
<i>Vierde Classe.</i>					
Ebbenhoutwerkers, oude kleerkoopts, koop- lieden in meubelen, kooplieden in hout de koop- lieden in balf van boomen, run, kooler, en turf, flotemakers, yzerkramers, roermakers, meffenma- kers, fpoorenmakers, leidekkers, loodfjeters; Kooplui in het klein, in yzer en ftaa en andere metaalen; fpeceryen, yzerkramery, leeren huiden; hoedenmakers, mutzenmakers, verharders van paerden en rytuigen die op riemen hngen; zeil- draayers, kooplieden in gefchilderd papier, kooplui in glas en allerlei glafwerk, porcelein en kryftal; modes, gekleurde pluimen, gemaakte bloemen, kappers van dames, zadelmakers, raakmakers, boekhandelara, lyfartzen, randmeefters; Die openbaare baden houden; Kooplieden van rareiteiten.	50 liv.	40 liv.	30 liv.	20 liv.	10 liv.
<i>Vyfde Classe.</i>					
Bakkers, molenaars, korenkopers, herbergiers, kooplui die een winkel hebben van fchilderyen en fny-					

COMMERCE, INDUSTRIE, KONSTEN EN AMBAGTEN.	Van	Van	Van	Van	Onder
	100,000 zielen en daarboven.	50,000 tot	25,000 tot	5,000 tot	de 50,000
<p>werk; linnenkoopsters, goudslagers en gouddraad-trekkers, passamentwerkers, draayers in metaalen, graveerders, schilders, beeldhouwers, schrynwerkers, kistenmakers, spiegelmakers, waayermakers, die allerlei snaarpeeltuigen maken, gezichtkundigen, kooplui van barometers, tichelsteenen, leyen, pannen, pleister, kalk, en latten;</p> <p>Blikslagers, zeembereiders, timmerlui, radenmakers, zadelmakers, schrynwerkers; kooplui in kensnip, vlas, harst, en buskruid;</p> <p>Kooplui in chocolaad, macaronnen, en ander gebaks van dezelfde natuur.</p>	40 liv.	32 liv.	24 liv.	16 liv.	8 liv.
<i>Zesde Classe.</i>					
<p>Verwers, die vlakken uit de klederen doen, perkamentmakers, plaatdrukkers, zwandvegers, koperlagers, tinnegieters, kuipers, maatenmakers, koffermakers die legerkisten, valiezen, &c. maaken, knoopmakers, lintwerkers, gieters, vergulders, die verzilveren, fruitverkopers die met een kraam zitten, zaadverkopers, die geneeskruiden verkoopen, die allerhande aardewerk verkoopen, pleistermakers, kooplui in allerlei touwerk, plaveyers, marmersteen-houwers, kooplui in mineraale waters, korvenmakers, landmeters, hoefsmits; fabrikanten die getouwen voor hun eigen hebben, kooplui in tabak, wildbraad en gevogelte, fouragie, zout stoffe en potasch.</p>	30 liv.	24 liv.	18 liv.	12 liv.	6 liv.
<i>Zevende Classe.</i>					
<p>Kleermakers, kokermakers, borduurwerkers, passamentwerkers, draayers in hout, graveerders in metaalen, handschoenmakers, beurzenmakers, gordelverkopers, kagchelmakers, rookverdryvers, balansmakers, pruifkenmakers, schoenmakers, wevers, glazemakers, brillenmakers, die muziek verkoopen, naaisters, nagelmakers, speldenmakers, vissers, kooplui in versche en gezoute vis, in klompen, in zout, steenhouwers, outlyzer-kramers, die bier, appeldrank en brandewyn in het klein verkoopen, voerlui van rytuigen tot het overbrengen van reizigers, pompenmakers, fonteinmeesters; voerlui en offendryvers tot het transport van waaren.</p>	20 liv.	16 liv.	12 liv.	8 liv.	4 liv.
<i>Achte Classe.</i>					
<p>Wolkaarders, wol-en katoen-spinners;</p> <p>Die in hutten verkoopen, in kraamen, in pothulsen, op banken of tafels, wachters, kooplui in rietstokken.</p>	10 liv.	8 liv.	624421		

Afbeelding van een fragment van het enigszins beschadigd Nederlandstalig affiche van de eerste patentwet (23 augustus 1796). Het geeft de acht klassen van beroepen weer waarvan het vastrecht afhankelijk was van het inwonerstal van de gemeente.

Bron: RAL, FA, inv. nr. 314, dossier 45.

Comptabiliteit van de Centrale Administratie van het Departement van de Nedermaas, gevestigd te Maastricht¹⁰. De meeste stukken dateren uit de periode van het zogenaamde tweede Directoire (1797-1799). Bij de staatsgreep van 4 september 1797 was de partij van de gematigd-revolutionairen aan de macht gekomen. Hun bewind duurde tot 17 november 1799. Het was een tijd van terreur en straf dirigisme, waarin een onvoorwaardelijke gelijkschakeling op administratief en geestelijk gebied werd nagestreefd. Probleem daarbij was onder meer dat vele bestuurders onbekwaam waren voor hun functie¹¹, iets wat zich ook voordeed in het kanton 's-Hertogenrade¹². Behalve de president van de municipale administratie en de agenten van de gemeenten Kerkrade, Ubach, Merkstein en Welz waren het volgens een bericht van de Commissaris van het Uitvoerend Bewind bij het kanton uit juli 1798 allemaal ondeskundigen¹³. In augustus van dat jaar verklaarde hij alleen tevreden te zijn over de agenten van Merkstein en Ubach, want zijns inziens vervulden alleen zij hun taak nauwgezet¹⁴. Weer een maand later vernemen wij van zijn opvolger dat er onder de agenten en adjuncten dikwijls een slechte geest heerste en men vaak slordig was. Een uitzondering daarop vormde de agent van Rimburg. Daar was alleen de adjunct erg onbekwaam¹⁵. Inspanningen van de zijde van de Commissaris van het Uitvoerend Bewind bij het kanton 's-Hertogenrade om in een en ander een verandering ten goede te bewerkstelligen bleven echter zonder echt resultaat. Zo bericht hij in een uit maart 1799 daterend rapport: "Om de patentlijsten te maken hebben de agenten vier maanden achtereen gewerkt en het grootste deel heeft tot nu toe nog niet aan zijn opgave voldaan. Zij hebben voorbeelden ontvangen; ik ben naar hen toegegaan en heb hen aangespoord, maar alles was vruchteloos. Zodra ik vertrokken was zetten zij de lijsten in de hoek."¹⁶ Onkunde, onbekwaamheid en onwil kwamen natuurlijk de betrouwbaarheid respectievelijk de volledigheid van bronnen niet ten goede. De in het archief van de Centrale Administratie van het Departement van de Nedermaas berustende bescheiden omtrent patentplichtigen in het kanton 's-Hertogenrade zijn beperkt. Terugggevonden werden slechts enige getalsmatige overzichten over de jaren 1796-1799, wat correspondentie en een naamlijst van patentplichtigen. Ze werden door ons zo optimaal mogelijk in dit artikel verwerkt.

Uit de stukken bleek dat in het jaar V (1796/1797) in het kanton 's-Hertogenrade in totaal 162 burgers onderworpen waren aan het patentrecht¹⁷. In de daaropvolgende jaren VI (1797/1798) en VII (1798/1799) steeg dat aantal respectievelijk van 223¹⁸ tot 239¹⁹ personen. Ook de opbrengsten aan ontvangen vastrechtgelden namen toe. Was dat over het jaar V (1796/1797) een som van 1254 livres²⁰, het jaar erna stegen deze inkomsten tot 1623 livres en 15 sols²¹. Over het jaar VII (1798/1799) werd tenslotte een bedrag van 2247 livres en 50 sols aan vastrechtgelden ontvangen²².

Overzicht 1.

Kwantitatieve verbanden: bevolkingscijfers - patentplichtigen - vastrechtopbrengsten in de gemeenten van het kanton 's-Hertogenrade 1796-1800, voorzover bekend.

A	B	C	D	E	F	G	H	I
1	Kerkrade	784	1696	2480	33	52	55	184-10
2	Merkstein	362	828	1190	11	20	20	120-00
3	Ubach	372	739	1111	15	13	27	87-00
4	Ubach o. Worms	335	698	1033	15	19	21	85-00
5	's-Hertogenrade	238	535	773	26	36	36	250-16
6	Simpelveld	214	392	606	20	21	22	243-00
7	Alsdorf	155	346	501	11	19	18	78-14
8	Bocholtz	108	333	441	4	7	6	24-00
9	Eijgelshoven	?	?	416	9	9	7	55-00
10	Welz	110	294	404	4	10	10	16-00
11	Rurdorf	98	270	368	6	8	7	30-00
12	Rimburg	91	239	330	8	9	10	80-00
	Totalen			9653	162	223	239	1254-00

A = volgorde gemeenten van het kanton 's-Hertogenrade naar hoogte van het bevolkingscijfer

B = namen gemeenten kanton 's-Hertogenrade volgens huidige spelling

C = aantal inwoners per gemeente in 1796, jonger dan 12 jaren

D = aantal inwoners per gemeente in 1796, ouder dan 12 jaren

E = totaal aantal inwoners per gemeente in 1796

F = aantal patentplichtigen per gemeente in het jaar V (1796/1797)

G = aantal patentplichtigen per gemeente in het jaar VI (1797/1798)

H = aantal patentplichtigen per gemeente in het jaar VII (1798/1799)

I = opbrengst vastrecht per gemeente in het jaar V (1796/1797) in livres + sols

Bronnen: RAL, FA, inv. nr. 1056, 1065, 4048, 4419.

In het tweede jaar na de invoering van de patentwetgeving nam in praktisch alle gemeenten van het kanton 's-Hertogenrade het aantal patentplichtige burgers toe. Soms verdubbelde het bijna en in de gemeente Welz steeg hun aantal zelfs van 4 naar 10²³. In het jaar VII (1798/1799) zien we in vijf plaatsen van het kanton een toename

van het aantal patentplichtigen, terwijl in vier gemeenten een lichte daling werd geconstateerd. In de andere plaatsen blijft hun aantal constant. Een forse stijging kent de gemeente Ubach - van 13 naar 27²⁴ - na een kleine teruggang in het eraan voorafgaande jaar.

De demografie biedt de basisgegevens voor een vruchtbare beoefening van de sociaal-economische geschiedenis. Zij kan de kwantitatieve verbanden aantonen. Reden waarom werd nagegaan hoeveel inwoners elke gemeente van het kanton 's-Hertogenrade telde. De beste bron - hoewel niet altijd absoluut betrouwbaar - voor de Franse tijd vormen de inwonerslijsten uit 1796²⁵. Van het kanton 's-Hertogenrade zijn die van alle gemeenten - Eijgelshoven uitgezonderd - voorhanden²⁶. Kerkrade, de plaats met het grootste aantal inwoners, bleek ook het hoogste aantal patentplichtige burgers te kennen. Maar deze gemeente komt voor het jaar V (1796-1797) op de derde plaats wanneer wij de opbrengst bezien van het vastrecht. Men inde er 184 livres en 10 sols. 's-Hertogenrade, de hoofdplaats van het kanton - wat inwonertal betreft de vijfde gemeente in het kanton - bracht in dat jaar het hoogste bedrag aan vastrechtgelden op, namelijk 250 livres en 16 sols. Simpelveld - zesde op de ranglijst van grootste gemeenten van de municipale adminis-

Overzicht 2.

Specificatie van de patenten naar de 8 klassen volgens de wetten van 23 augustus 1796 en 29 november 1796, afgegeven begin 1797 in de gemeenten van het kanton 's-Hertogenrade, met uitzondering van de gemeenten Bocholtz en Simpelveld, vgl. RAL, FA, inv. nr. 4046, lijst d.d. 30 pluviose an 5 (18 februari 1797).

Gemeente	Klassen	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII							
Alsdorf		-	1	-	2	2	3	2	-							
Eijgelshoven		-	-	1	-	1	-	4	-							
's-Hertogenrade		-	3	3	2	8	-	5	-							
Kerkrade		-	-	-	3	7	-	10	1							
Merkstein		-	2	-	3	1	-	1	-							
Rimburg		-	2	-	1	2	1	2	-							
Rurdorf		-	-	-	-	-	3	3	-							
Ubach		-	-	1	1	2	1	9	-							
Ubach over Worms		-	-	-	5	-	-	4	-							
Welz		-	-	-	-	-	-	4	-							
Aantal patenten 106 =		-	+	8	+	5	+	17	+	23	+	8	+	44	+	1

tratie - bezorgde de schatkist 243 livres en daarmee nam men in dat jaar de derde plaats in wat betreft de vastrechttopbrengst²⁷.

Volgens de wet van 23 augustus 1796 moesten "de patenten door deze Wet vastgesteld voor het vijfde jaar (. . .) voor het gehele jaar genomen worden, inwendig een maand na publicatie der Wet."²⁸

Marskramers met baal. Stof- en lakenhandelaars die op deze wijze hun waar aan de man brengen. Bekend waren vooral de "Tödden" uit Westfalen, die ook zaken deden in ons land (Brenninkmeyer, Dreesman, Voss, Peek, Cloppenburg).

(uit: J. Hutten en W.F. Würsten, Die Sprache der Praxis C-2).

Maar de uitvoering ook van dit aspect van de wet liet in het kanton 's-Hertogenrade te wensen over²⁹. De eerste inning van de patentrechten verliep niet zonder probleem, wat blijkt uit de hoogte van de geïnde boeten over het jaar V (1796/1797)³⁰. Naast een totaal bedrag

van 1254 livres aan vastrecht stond een som van 331 livres aan ontvangen boeten. Simplveld spande daarbij de kroon. Daar inde men 243 livres aan vastrechtgelden en maar liefst 212 livres aan boeten! Ook in de gemeenten Bocholtz, Kerkrade en Merksteijn constateerden wij verhoudingsgewijs hoge bedragen³¹. Over het jaar VI (1797/1798) werden 68 livres en 12 sols aan boeten geïnd³².

Een steeds duidelijker wetgeving, stipte ja zelfs straffe naleving daarvan en controle erop door diverse bestuurders en een bredere en betere bekendheid met deze nieuwe belastingvorm bij de burgers zullen ongetwijfeld van invloed zijn geweest op de toename van het aantal burgers die onderworpen waren aan het patentrecht. De vraag hoe een en ander verlopen is valt moeilijk te beantwoorden, temeer daar mede tengevolge van die wetten een onbekend aantal mensen bepaalde werkzaamheden staakten, bijvoorbeeld omdat de te betalen vastrechtssom in geen verhouding stond tot de opbrengst uit de ontplooidde activiteiten, een klacht die men bijvoorbeeld vernam bij burgers die bier brouwden³³.

Van het kanton 's-Hertogenrade vonden wij slechts één naamlijst van patentplichtigen terug. Het stuk is ondertekend door president Kessels van de municipale administratie en gedateerd 30 pluviöse an 5 (18 februari 1797)³⁴. Het kanton bestond toen uit de gemeenten 's-Hertogenrade (hoofdplaats), Alsdorf, Bocholtz, Kerkrade, Merksteijn, Rimburg, Rurdorf, Simplveld, Ubach, Ubach over Worms, Welz en de bij besluit van 17 december 1796 eraan toegevoegde gemeente Eijgelshoven³⁵. Op het moment dat de staat was opgemaakt waren de patentwetten van 23 augustus en 29 november 1796 alsook die van 28 januari 1797 van kracht. Op 4 september 1796 was de wet waarmee de patentbelasting werd ingevoerd, ingeschreven in de registers van de Centrale Administratie van het Departement van de Nedermaas. Op 22 december van datzelfde jaar besluit de administratie dat de twee aanvullingen van 29 november 1796 in het Departement - waar nodig - zullen worden gepubliceerd en geafficheerd³⁶. Tussen de uitvaardiging van de wetten en de invoering ervan verliep dus enige tijd, zo ook tussen het opmaken van de lijsten van patentplichtigen in iedere gemeente, de afgifte van de kwitantie van de betaalde rechten³⁷, de definitieve redactie van het patentregister door de municipale administratie en de ondertekening van een en ander. Om deze reden hebben wij de nadere uitleg van de wetten van 29 november 1796 door die van 28 januari 1797 niet meer betrokken bij de interpretatie van het overzicht van 18 februari 1797, waarin de burgers van het kanton opgesomd worden, die in het bezit waren gesteld van een patent.

Deze staat bevat de namen van 106 burgers van een groot deel van het kanton 's-Hertogenrade, die in het bezit waren van een patent over het jaar V (1796/1797). Hij is echter niet compleet, want gegevens uit de gemeenten Simplveld en Bocholtz ontbreken helaas. Uit een andere verzamelstaat blijkt dat in het voornoemde

De Draaier.
Duitvindingen zyn veel, Doch min voortewig deel.

De Mens met schranderheid begaast,
Weet alle ding zyn Eis te geeven ;
En seker blijft hy onbeschaaft,
In't Block van't onbehouwen leeven:
'tWas loflyck deed hy zyn Gemoed,
Het geen dat hy zyn handwerkdoet.

(uit: Jan Luyken, *Het menselijk bedrijf*, Amsterdam 1694.
Nieuwe uitgave: Elseviers Bibelot Reeks 1984).

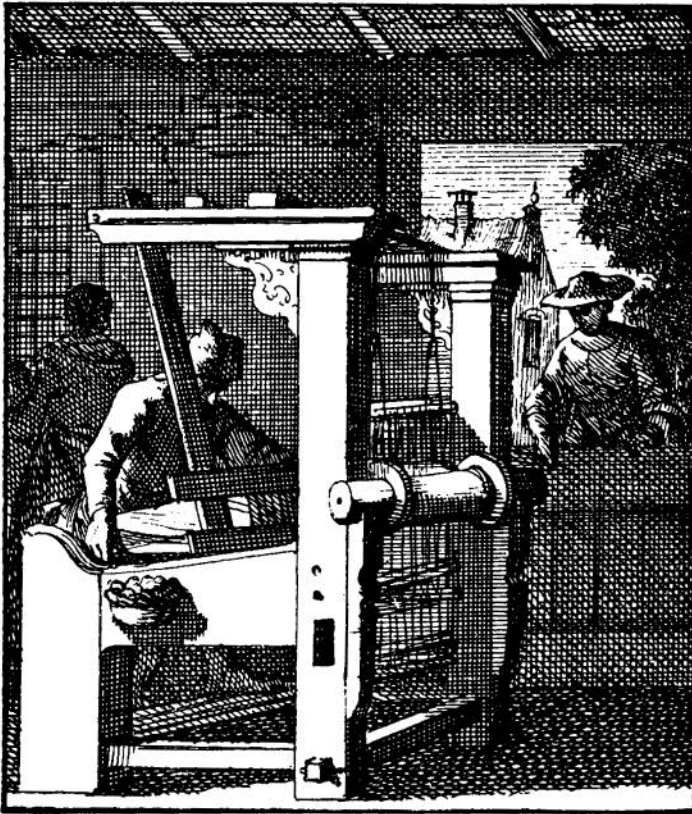
jaar in totaal 162 burgers uit het gehele kanton onderworpen waren aan het patentrecht. Evenveel patenten waren ook inderdaad afgeleverd, daarvan 20 te Simpelveld en 4 te Bocholtz³⁸. De ontbrekende namen en beroepen van patentplichtigen in deze twee gemeenten dachten wij te kunnen aanvullen met behulp van gegevens uit de in 1796 samengestelde bevolkingslijsten van deze twee plaatsen³⁹. Nader onderzoek en analyse wezen echter uit dat een en ander niet mogelijk is, omdat men aan de hand van de criteria die de patentwetgeving verschaft geen exact inzicht kan verwerven in de beroepenstructuur te Simpelveld en Bocholtz en zeker niet met behulp van de bevolkingslijsten kan reconstrueren welke burgers zich van welk patent hadden moeten voorzien.

De Commissaris van het Uitvoerend Bewind bij het kanton 's-Hertogenrade berichtte in augustus 1798 dat "de bevolking van dit arme kanton alleen maar bestaat uit wolspinners en mijnwerkers."⁴⁰ De bewaard gebleven staat van patentplichtigen geeft van een aantal plaatsen weer, welke personen er in het begin van 1797 zelfstandige handwerkers, fabrikanten en kooplieden waren. Daarin zijn niet begrepen "Burgers, die in hun huis voor rekening van andere werkende, het zij per dag, het zij per stuk, geen werkluig gebruiken, en de vrugten hunner industrie niet te koop stellen"⁴¹ en ook niet: 1° De openbaare Amptenaaren en Geëmployeerdens die door de Natie betaald worden. 2° De akkerlieden en landbouwers, voor het verkoop der Land- en boomvrugten voordkomende op de terreinen welke hun toebehoren of door hun bebouwd zijn, en voor het vee, hetwelk zij daarop aanfokken. 3° Commisen, dagwerkers, en alle persoonen die voor anderen om loon arbeiden."⁴² Bovendien geeft de lijst geen combinaties van beroepen weer. Ze vermeldt alleen dat beroep van de burger, waarvoor hij het meeste patentrecht moest betalen, dus niet persé het hoofdberoep. Wij zijn daarbij ervan uitgegaan dat de burger zich ook inderdaad heeft voorzien van het juiste patent⁴³. Eveneens werd voorbijgegaan aan eventuele burgers die weliswaar aan het patentrecht waren onderworpen, maar tengevolge van kwade wil of onachtzaamheid zich niet van een patent hadden voorzien. Ook bleef de vraag onbeantwoord of en in hoeverre de wet door de bestuurders van de municipale administratie van het kanton juist werd geïnterpreteerd en uitgevoerd. Het is dus duidelijk: een totaal overzicht van de structuur en samenstelling van de zelfstandige beroepsbevolking in het kanton 's-Hertogenrade geeft de lijst zeker niet.

Uit de staat bleek dat er geen enkele burger uit het kanton onderhevig was aan het patentrecht van de eerste klasse. De tweede en derde klasse vonden wij vertegenwoordigd met 8 respectievelijk 5 burgers, van wie 3 respectievelijk 3 in de hoofdplaats van het kanton. De vierde klasse patentplichtigen troffen we vooral aan in Ubach over Worms, op een gedeelte tweede plaats gevolgd door Kerkrade en Merkstein, respectievelijk met 5 en 3 burgers. De vijfde klasse was

De Weever.

Ghy die wel op uw handwerck let
Maakt doch het Stuck uw's levens niet.

Gelyck de weefspool doort gescheer,
Soo vluchtig Zyn de levens daagen,
En koomen Eeuwiglyck niet weer:
Dat Elck Sich dan voorsichtich draage:
Is't Leef stuck Recht, of Slecht gedaan,
Daar sal Goed, of Quaad Loon op staan.

(uit: Jan Luyken, *Het menselijk bedrijf*, Amsterdam 1694.
Nieuwe uitgave: Elseviers Bibelot Reeks 1984).

met 8 personen goed vertegenwoordigd in 's-Hertogenrade, direct gevolgd door Kerkrade met 7 patentplichtigen. De zesde klasse vonden wij terug in Alsdorf en Rurdorf, elk met 3 burgers. De categorie met het hoogste aantal van een patent voorziene burgers was de zevende klasse. Daartoe behoorden te Kerkrade 10, te Ubach 9 en 's-Hertogenrade 5 burgers. De twintig resterende afgegeven patenten uit die klasse waren verdeeld over de zeven andere gemeenten van het kanton. Er werd slechts een patent afgegeven voor de achtste klasse en wel aan een burger uit Kerkrade. Het merendeel van de 106 bekende patentplichtige burgers viel onder de vierde, vijfde en zevende klasse, namelijk respectievelijk 17, 23 en 44 personen.

Bepaalde beroepen kwamen verhoudingsgewijs vaak voor. In iedere gemeente troffen we een of meerdere bier- en/of brandewijnverkopers aan. Het waren er in totaal 42 van de 106 afgegeven patenten, dat is bijna 45% van het totaal. Daarvan 10 te Kerkrade. De lijst vermeldt alles bij elkaar 8 bakkers. Daarvan woonden er 6 te 's-Hertogenrade. Kruideniers - 9 personen - vonden wij verdeeld over een zestal gemeenten. Een molenaars- of bierbrouwerspatent⁴⁴ hadden respectievelijk 8 en 5 burgers verkregen.

Fr. Crutzen

NOTEN:

1. Vgl. *P. Pouillet*, *Les Institutions Françaises de 1795 à 1814*, Bruxelles 1907 (voortaan geciteerd als: *Pouillet*, *Institutions*); *H. Hardenberg*, *Inventaris der archieven van het arrondissement Maastricht en van het Departement van de Nedermaas (1794-1814)*. Met een inleiding over de vorming van het grondgebied en de geschiedenis der bestuursinstellingen, 's-Gravenhage 1946, I-LXXXVII (voortaan geciteerd als: *Hardenberg*, *Inventaris*); *L. Roppe e.a.*, *De decadaire, resp. maandelijkse rapporten van de commissarissen van het directoire exécutif in het Departement van de Nedermaas 1797-1800* (Werken uitgegeven door Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap gevestigd te Maastricht Nr 1), Maastricht 1956 (voortaan geciteerd als: *Roppe*, *Rapporten*); *Tb. Vandebeek e.a.*, *De Boerenkrijg in het Departement van de Nedermaas* (Werken uitgegeven onder de auspiciën van de Bestendige Deputatie van de Provincie Limburg Nr 6), Hasselt 1961; *M.G. Spiertz*, *Maastricht in het vierde kwart van de achttiende eeuw. Kerkelijke, Politieke en Sociale verhoudingen 1775-1801* (Maaslandse Monografieën dl. 1), Assen 1964; *J.F.R. Philips e.a.*, *Geschiedenis van de landbouw in Limburg 1750-1914* (Maaslandse Monografieën dl. 4), Assen 1965; *W. van Mulken*, *Inventaris van de archieven van het kanton Valkenburg 1795-1800*, Maastricht 1973, m.n. blz. 7-43. Tenslotte willen wij hier verwijzen naar *F.J.M. Wiertz*, *Het Land van Rode en de invallen der Fransen 1792-1795*, in: *Uit Kerkrade's verleden*. Opstellen uitgegeven bij gelegenheid van het 350-jarig bestaan der schuttersbroederschap St. Sebastianus, Kerkrade 1967, blz. 73-109.
2. Voor een korte samenvatting over oorsprong en ontwikkeling van de patentwetgeving tijdens de in dit artikel behandelde periode zij hier verwezen naar *Pouillet*, *Institutions*, blz. 215-220.
3. Vgl. *Roppe*, *Rapporten*, blz. 63, 81, 87, 88, 94, 100, 106, 109, 114, 134, 141, 155 en 162.

De Brouwer.

Dekaving staat gereed, Waar is het dorstend Leed?

*Als Dorst en Dranck malkaar ontmoet,
Is't Bitter d' oorspronch van het Soet:
ô Ziel! 't Begeeren en het Geeven,
Uw Dorst, en 's Leevens springfontyn,
Sal Eeuwige Verquicking Zyn,
Die Weelden lust, soeck sulcke een leeven.*

*(uit: Jan Luyken, Het menselijk bedrijf, Amsterdam 1694.
Nieuwe uitgave: Elseviers Bibelot Reeks 1984).*

4. Vgl. *Bulletin des lois de la République française*, Paris an IV, livr. 70, Nr. 642, Loi d.d. 6 fructidor an IV (23 augustus 1796). Deze serie wordt voortaan geciteerd als: *Bulletin des lois*.
5. Vgl. *Bulletin des lois*, Paris an V, livr. 94, Nrs. 891-892, Lois d.d. 9 frimaire an V (29 november 1796).
6. Vgl. *Bulletin des lois*, Paris an V, livr. 104, Nr. 985, Loi d.d. 9 pluviöse an V (28 januari 1797).
7. Vgl. *Bulletin des lois*, Paris an V, livr. 155, Nr. 1522, Loi d.d. 7 brumaire an VI (28 oktober 1797).
8. Vgl. *Bulletin des lois*, Paris an VII, livr. 234, Nr. 2096, Loi d.d. 1 brumaire an VII (22 oktober 1798).
9. Een overzicht van wetten, besluiten, brieven en circulaires over de jaren V (1796/1797) en VI (1797/1798) vindt men in *RAL, FA* (= *Frans Archief*), inv. nr. 4093. De stukken zelf - ook met betrekking tot de volgende jaren van de Franse tijd - zijn met name terug te vinden in *RAL, FA inv. nr. 314*, dossier 45, 4047, 4054, 4071 en 4419. Ook zij hier verwezen naar het nog niet geïnventariseerde *Archief van het kanton Wittem*, berustende in het *RAL*, map correspondentie inzake patenten. Voor agenten en adjuncten was een bestuurlijke handleiding in de handel, aanbevolen door de Centrale Administratie van het Departement van de Nederraas, vgl. *RAL, Archief kanton Wittem*, verslagen van de municipale administratie van het kanton, jaren VII-VIII, vergadering van 2 vendemiaire an VIII (24 september 1799). Een goed hulpmiddel voor de reconstructie van onder meer de patentwetgeving in de Franse tijd bleek: *J. Desenne*, Code général français, contenant les lois et actes du Gouvernement publiés depuis l'ouverture des Etats Généraux au 5 mai 1789, jusqu' au 8 juillet 1815, classés par ordre de Matières, et Annotés des Arrêts et Décisions de la Cour de Cassation; suivi de deux tables générales, l'une par ordre chronologique, et l'autre par ordre alphabétique de matières, T. I-XXII, Paris 1818-1825.
10. Belangrijkste gedeelte daaruit zijn ongetwijfeld de registers van verleende patenten en de "Quittances pour droit de patentes", die van een aantal kantons - helaas niet van alle kantons van het arrondissement Maastricht - daarin berusten, vgl. *RAL, FA, inv. nr. 4055-4070*.
11. Vgl. *Roppe*, Rapporten, bijvoorbeeld blz 76 (jaar 1797), 146 (jaar 1798), 190 (1799).
12. Vgl. bijvoorbeeld *RAL, FA, inv. nr. 4291*, Canton de Rolduc, an IV, en *RAL, FA, inv. nr. 4351*, Canton de Rolduc, an VI.
13. "A la demande de l'administration centrale je lui ai envoyé un tableau détaillé de notre administration municipale, je lui ai observé qu'il seroit de toute nécessité qu'une fois elle seroit composée des citoyens à halents qu'en exceptant le président et les agents de Kerckraede, Ubag paroisse, Merxstein et Welz, le reste n'étoient que d'ignorants ou du moins incapables aux fonctions, je lui ai proposé, comme je vous fais de diminuer le nombre des agents dans les communes qui se joignent les unes aux autres comme Simpelvelt et Bocholtz qui de tout tems n'ont fait qu'une paroisse, Roerdorf et Welz qui ne sont pas éloignés de la protée d'un coup de fusil, item Eygelshoven, Rimbourg et Ubag over Worm qui sont tous près l'une de l'autre, je pense qu'ayant à la place de ces sept, trois agents capables joint aux quatre susnommés et le président, les affaires iroient mieux qu'a present aiant a faire avec un nombre de sujets ignorants ou ne sachant pas la lanque, ne savent à la levée de la seance pas le mot de ce qui a été traité, moins sont ils capables de travailler sur l'esprit public et à faire sentir au peuple les bienfaits des institutions republicaines", *RAL, FA, inv. nr. 4299*, rapport van de commissaris van het uitvoerend bewind bij het kanton 's-Hertogenrade, aan de commissaris van het uitvoerend bewind bij de centrale administratie van het Departement van de Nederraas, Erenstein 27 messidor an 6 (15 juli 1798) w.g. Poijck.

14. Vgl. *RAL, FA, inv. nr. 4299*, idem, Erenstein, 1 fructidor an 6 (18 augustus 1798), w.g. Poijck. Stukken betreffende de benoeming van deze Commissaris van het Uitvoerend Bewind in: *RAL, FA, inv. nr. 4349*. Ook gegevens over hem in: *RAL, FA, inv. nr. 4350*.
15. Vgl. *RAL, FA, inv. nr. 4299*, idem's-Hertogenrade, 2 vendemiaire an 7 (23 september 1798) w.g. H. Offergelt. Stukken betreffende de benoeming van deze commissaris van het Uitvoerend Bewind in: *RAL, FA, inv. nr. 4349*.
16. "Pour faire les états des patentes les agents ont travaillé quatre mois consécutifs et la plupart n'ont pas satisfait jusqu'à ce moment, ils ont reçu des modeles, je me suis transporté chez eux, je leur ai engagé mais tout étoit infructueux. Quand j'étois partis ils mettent les tableaux dans un coin." In hetzelfde rapport lezen wij bovendien: "Si jusqu'à ce moment la plupart des agents municipaux n'ont pas satisfait à leur devoir, c'est parce qu'ils sont généralement inhabiles ou s'ils ont des connaissances suffisantes ils ne sont pas actifs dans leurs fonctions puisqu'ils doivent servir gratis." (vert.: "Wanneer tot op dit ogenblik het merendeel van de municipale agenten niet aan hun plichten hebben voldaan, is dat doordat zij in het algemeen onbekwaam zijn of wanneer zij over voldoende kennis beschikken -zij niet actief zijn in hun functies, om reden zij hun diensten gratis moeten verlenen."), *RAL, FA, inv. nr. 4300*, idem's-Hertogenrade, 2 germinal an 7 (22 maart 1799), w.g. H. Offergelt.
17. Vgl. *RAL, FA, inv. nr. 4048*, Canton de Rolduc. Patentes an 5. Het stuk is gedateerd 6 prairial an 6 (25 mei 1798) en ondertekend door president Kessels van de municipale administratie.
18. Vgl. *RAL, FA, inv. nr. 4048*, Canton de Rolduc. Patentes an 6. Zelfde datering en ondertekening als in de voorgaande voetnoot.
19. Vgl. *RAL, FA, inv. nr. 4419*, Canton de Rolduc. Patentes de l'an 7. Het stuk is gedateerd 12 prairial an 7 (31 mei 1799) en ondertekend door Offergelt, commissaris van het uitvoerend bewind bij de municipale administratie van het kanton 's-Hertogenrade.
Terzijde zij hier opgemerkt dat een "Etat du nombre des citoyens assujettis à la patente pour l'an sept dans les différens cantons du Département de la Meuse Inférieure, Maestricht, 27 nivose an 8 (17 januari 1800), ondertekend door Duviviers, directeur (de l'Enregistrement et du Domaine national), voor dat jaar een aantal van 246 patentplichtigen vermeld voor het kanton 's-Hertogenrade, vgl. *RAL, FA, inv. nr. 4422*. Wij prefererden en gebruikten de uitgebreide lijst, opgesteld door commissaris Offergelt.
20. Vgl. *RAL, FA, inv. nr. 4048*, Canton de Rolduc. Patentes an 5. De eindcijfers zijn ook te vinden in *RAL, FA, inv. nr. 4093* en *4420*.
21. Vgl. *RAL, FA, inv. nr. 4093*, Relevé des états de situation pour les patentes de l'an 5 et l'an 6, s.d.
22. Namelijk 2221 livres aan "droits de patente" en 26 livres 50 sols aan "supplémans de droit". Er waren in dat jaar geen reducties verleend, vgl. *RAL, FA, inv. nr. 4422*, Etat du nombre des citoyens assujettis à la Patente pour l'an sept dans les différens cantons du Département de la Meuse Inférieure, Maestricht, 27 nivose an 8 (17 januari 1800).
23. Vgl. *RAL, FA, inv. nr. 4048*, Canton de Rolduc. Patentes an 5, idem an 6.
24. Vgl. *RAL, FA, inv. nr. 4048*, Canton de Rolduc. Patentes an 6, en *RAL, FA, inv. nr. 4419*, Canton de Rolduc, Patentes de l'an 7.
25. Vgl. *J.F.R. Philips*, Limburgse bevolkingscijfers uit de eerste helft van de 19de eeuw, in: Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg, dl. VIII, Maastricht 1963, blz. 99-158 (vortaan geciteerd als: *Philips*, Bevolkingscijfers.) h.l. blz. 104.
26. Vgl. *RAL, FA, inv. nr. 1056*. Gedeeltelijk en niet geheel exact verwerkt in *Philips*, Bevolkingscijfers, blz. 133. Terzijde zij hier opgemerkt dat een in het *RAL, FA, inv. nr. 4366* berustende "Dénombrement de la population du canton de Rolduc,

- Département de la Meuse Inférieure et des bestiaux de toute espèce qui existent dans ce canton", opgesteld en ondertekend door Hennequin, commissaris van het uitvoerend bewind bij het kanton 's-Hertogenrade "d'après les tableaux particuliers qui m'ont été remis par les agens municipaux des diverses communes", gedateerd 16 thermidor an 4 (3 augustus 1796) andere aantallen geeft. Zo ook een uit de eerste kantonnale indeling daterende "Denombrement de la population des communes" van het arrondissement Maastricht, vgl. *RAL, FA, inv. nr. 1065*. Voor de gemeente Eijgelshoven wordt een inwonertal van 416 personen opgegeven. Dat getal vinden wij eveneens vermeld in een op 15 brumaire an 9 (6 november 1800) door prefekt en algemene secretaris van het Département van de Nedermaas ondertekende "Dénombrement de la population du Département de la Meuse Inférieure. An VIII" (1799/1800), vgl. *RAL, FA, inv. nr. 1065*. Dat cijfer past helemaal in het verloop van de bevolkingscijfers van Limburg in het algemeen, en Eijgelshoven in het bijzonder, vgl. *Philips*, Bevolkingscijfers, m.n. blz. 132-134, 142-143, 152 en 154. Reden waarom een inwonertal van 520 personen dat wij elders aantreffen - namelijk in *RAL, FA, inv. nr. 3967* - voor de jaren VII (1798/1799) en VIII (1799/1800) ons te hoog leek. Voor de betrouwbaarheid van bevolkingscijfers rond 1800 vgl. de opmerkingen bij Cavenne, *Statistique du Département de la Meuse-Inférieure*, Maastricht 1802.
27. Combinatie van *RAL, FA, inv. nr. 1056* (wat Eijgelshoven betreft aangevuld met gegevens uit *RAL, FA, inv. nr. 1065* (zie voorgaande voetnoot) en *RAL, FA, inv. nr. 4048*, Canton de Rolduc. Patentes an 5. Vastrechtopbrengsten van iedere afzonderlijke gemeente van het kanton over de gehele jaren VI (1797/1798) en VII (1798/1799) werden helaas niet teruggevonden.
 28. *RAL, FA, inv. nr. 314*, dossier 45, Nederlandstalig affiche van de wet van 6 fructidor an IV (23 augustus 1796), artikel XVI (gedeeltelijk).
 29. Vgl. *RAL, FA, inv. nr. 4419*, volgnr. 113, brief van de ontvanger van de registratierechten en nationale domeinen van het bureau te Valkenburg, aan de commissaris van het uitvoerend bewind bij de centrale administratie van het Département van de Nedermaas, Valkenburg, 14 brumaire an 5 (4 nov. 1796).
 30. Vgl. *RAL, FA, inv. nr. 4048*, Canton de Rolduc. Patentes an 5. De totaalbedragen zijn ook te vinden in *RAL, FA, inv. nr. 4093* en *4420*.
 31. Vgl. *RAL, FA, inv. nr. 4048*, Canton de Rolduc. Patentes an 5.
 32. Vgl. *RAL, FA, inv. nr. 4093*, Relevé des états de situation pour les patentes de l'an 5 et l'an 6, s.d. Gegevens over het jaar VII (1798/1799) werden niet teruggevonden.
 33. Enige artikelen over bierbrouwers in de kantons Eijsden, Heerlen, Meerssen, Valkenburg en Wittem in de Franse tijd (1794-1814) hopen wij binnen afzienbare tijd in dit en andere tijdschriften te kunnen publiceren. Daarin zullen ook de problemen worden behandeld die de wetgeving van de patentes met zich meebracht voor bierbrouwers.
 34. Vgl. *RAL, FA, inv. nr. 4046*, naamlijst van burgers van het kanton 's-Hertogenrade, voorzien van patentes, 30 pluviöse an 5 (18 februari 1797), (w.g.) Kessels, president van de municipale administratie van het kanton.
 35. Vgl. *Hardenberg*, Inventaris, blz. XXXIV-XLI
 36. Vgl. *RAL, FA, inv. nr. 314*, dossier 45.
 37. Vgl. *RAL, FA, inv. nr. 4046*, naamlijst van burgers van het kanton 's-Hertogenrade, voorzien van patentes, 30 pluviöse an 5 (18 februari 1797). Uit de daarin opgenomen data van afgifte van kwitanties van betaalde rechten door de ontvanger van de registratierechten blijkt dat de eerste kwitanties zijn afgegeven op 30 vendémiaire an V (21 oktober 1796). De laatste, die in de staat zijn vermeld, werden afgegeven op 18 pluviöse an V (6 februari 1797).
 38. Vgl. *RAL, FA, inv. nr. 4048*, Canton de Rolduc. Patentes an 5.
 39. Vgl. *RAL, FA, inv. nr. 1056*, bevolkingslijsten van Simpelveld en Bochtoltz, 1796.

40. "le pauvre canton ne formant que des habitans filleurs de laine ou journaliers dans les houillères", *RAL, FA, inv. nr. 4299*, rapport van de commissaris van het uitvoerend bewind bij het kanton 's-Hertogenrade, aan de commissaris van het uitvoerend bewind bij de centrale administratie van het departement van de Nedermaas, Erenstein, 1 fructidor an 6 (18 augustus 1798), w.g. Poijck.
41. Vgl. *RAL, FA, inv. nr. 314*, dossier 45, Nederlandstalig affiche van de wetten van 9 frimaire an V (29 november 1796) en besluit van de Centrale Administratie van het Departement van de Nedermaas d.d. 2 nivose an V (22 december 1796), art. I (gedeeltelijk).
42. Vgl. *RAL, FA, inv. nr. 314*, dossier 45, Nederlandstalig affiche van de wet van 6 fructidor an IV (23 augustus 1796), van het besluit van het uitvoerend bewind d.d. 8 fructidor en IV (25 Augustus 1796) en notitie van de centrale administratie van het Departement van de Nedermaas d.d. 18 fructidor an IV (4 september 1796). H.l. een gedeeltelijk citaat van artikel XIX van voornoemde wet. Het niet opgenomen artikelgedeelte werd namelijk door een van de in de vorige voetnoot vermelde wetten van 9 frimaire an IV (29 november 1796) herroepen.
43. Hetgeen niet altijd het geval was, vgl. *RAL, FA, inv. nr. 4046*, volgnr. 139, brief van de municipale administratie van het kanton Valkenburg, aan de centrale administratie van het Departement van de Nedermaas, Valkenburg, 25 praerial an 5 (13 juni 1797).
44. Op dat moment maakte de wet nog geen onderscheid tussen burgers die brouwden voor eigen gebruik en personen die bier brouwden voor de verkoop, vgl. *RAL, FA, inv. nr. 4047*, passim.

Bijlage 1:

Alfabetische naamlijst van personen aan wie begin 1797 een patent is uitgereikt, met vermelding van hun woonplaats en soort van afgegeven patent, vgl. *RAL, FA, inv. nr. 4046*, lijst d.d. 30 pluviose an 5 (18 februari 1797).

Beij J.	Kerkrade	brandewijnverkoper
Benders P.	Ubach	zoutverkoper
Berenwitz P.	Rurdorf	bier- en brandewijnverkoper
Borfans J.P.	Ubach o. Worms	marskramer met baal
Cordewener F.	Ubach o. Worms	marskramer met baal
Crombach G.	Kerkrade	molenaar
Cudelle A.	Ubach o. Worms	heelmeester
Cupers G.	Ubach	bierverkoper
Daamen L.	Rurdorf	tabakverkoper
Daelen J.F.	's-Hertogenrade	notaris***
Daelen J.M.	's-Hertogenrade	koopman in katoenen stoffen
Eidens F.	Eijgelshoven	molenaar
Eidens L.	Rimburg	brandewijnverkoper
Eigelshoven F.G.	's-Hertogenrade	bakker
Ernst J.L.	's-Hertogenrade	bier- en brandewijnverkoper
Ernst J.J.	Merkstein	bierverkoper
Ernst P.G.	Rimburg	molenaar
Eussen L.	Kerkrade	molenaar
Evrechor M.	Rurdorf	bier- en brandewijnverkoper
Flegel M.	Kerkrade	steenkolendhandelaar
Förster Ch.	's-Hertogenrade	bakker
Fritschert B.	Merkstein	kruidenier
Früsch H.	Ubach	bierverkoper

Geutzen H.	Alsdorf	bakker
Goris H.	Ubach	schoenmaker
Gotland P.	Ubach o. Worms	marskramer met baal
Grandeheh N.	Alsdorf	bierverkoper
Haije W. de la	's-Hertogenrade	katoenverkoper
Hanssen NN.	Kerkrade	bakker
Hanssen H.J.	Kerkrade	brandewijnverkoper
Hanssen M.J.	Kerkrade	herbergier**
Hanssen P.	Ubach o. Worms	bierverkoper
Hanssen W.J.	Kerkrade	brandewijnverkoper
Heijnen G.	Merkstein	kruidenier
Hellecamp G.	Alsdorf	tabak- en zoutverkoper
Henkens J.	Eijgelshoven	koopman in wijn en brandewijn
Henkens N.	Kerkrade	molenaar
Huligens G.	Merkstein	bierbrouwer*
Jaspard H.	Rurdorf	bier- en brandewijnverkoper
Jungsläger Th.	Rimburg	hoefsmid
Junkers Th.	's-Hertogenrade	bakker
Kessels A.	's-Hertogenrade	kruidenier
Kessels L.	's-Hertogenrade	bier- en brandewijnverkoper
Kessels N.	's-Hertogenrade	bierbrouwer*
Knops H.	Kerkrade	bakker
Küffen A.	Rurdorf	bier- en brandewijnverkoper
Küffen M.	Ubach	kruidenier
Küsters E.	's-Hertogenrade	bier- en brandewijnverkoopster
Langohr A.	's-Hertogenrade	bakker
Leiniss W.	Kerkrade	brandewijnverkoper
Leurkens M.	Ubach	bakker
Lindelauf H.J.	Kerkrade	brandewijnverkoper
Mangers M.	Ubach	hoefsmid
Matare J.	Kerkrade	molenaar
Melchers M. A.	Rimburg	brandewijnverkoopster
Melcop M.	Kerkrade	brandewijnverkoper
Moll H.	Kerkrade	kioskhouders
Mostert A.J.	Eijgelshoven	bierverkoper
Mostert D.	Ubach o. Worms	bierverkoper
Mostert P.J.	Ubach o. Worms	bierverkoper
Nisters G.	Rimburg	kruidenier
Nissen M.	Alsdorf	tabak- en zoutverkoper
Niverstein A.	Rurdorf	tabakverkoper
Noëckens Th.	's-Hertogenrade	bier- en brandewijnverkoper
Panhuijs NN.	Kerkrade	brandewijnverkoopster
Peters J.	's-Hertogenrade	bier- en brandewijnverkoper
Peusen G.	Rimburg	bierbrouwer*
Piron P.	's-Hertogenrade	bakker
Ploem J.M.	Ubach	bierverkoper
Polen L.	Ubach	bierverkoper
Prenten J.	Alsdorf	bakker
Prömper C.	Alsdorf	brandewijnstoker****
Prömper M.J.	Alsdorf	distilleerder
Quaedvlieg A.	Eijgelshoven	bierverkoper
Reinars N.	Welz	bierverkoper
Reinkens J.G.	Ubach	notaris***
Rutters G.	Ubach	bierverkoper
Rutzerveld L.	Merkstein	molenaar

Savelberg G.	Kerkrade	brandewijnverkoper
Scheilen P.J.	Kerkrade	bier- en brandewijnverkoper
Schillings F.L.	Ubach	houdraaier
Schirbach M.	's-Hertogenrade	bierbrouwer*
Schmits D.	Kerkrade	kruidenier
Schmitz P.G.	's-Hertogenrade	leerlooiër
Schneiders G.	Eijgelshoven	bierverskoper
Schoenmacker P.	Welz	bierverskoper
Schoppen P.	Ubach o. Worms	kruidenier
Schüppen H.	Rimburg	zadelmaker
Siberichs J.	Welz	bierverskoper
Sonnenschein L.	's-Hertogenrade	bakker
Spiertz F.T.	Rimburg	distilleerder
Statzen P.	Welz	bierverskoper
Theelen H.	Ubach	bierverskoper
Trumpener M.	Kerkrade	brandewijnverkoopster
Vonken H.	Alsdorf	tabak- en zoutverkoper
Vormans H.	Merkstein	bierbrouwer*
Voussen J.	Alsdorf	brandewijnstoker****
Vreuling H.	Merkstein	kruidenier
Weijdens Th.	's-Hertogenrade	slager
Weitman NN.	Ubach	molenaar
Wolters L.	's-Hertogenrade	herbergier**
Wulkens H.	Eijgelshoven	bierverskoper
Zaligers V.	's-Hertogenrade	kruidenier
Zaubrecher J.R.	Ubach o. Worms	bierverskoper
Zentis M.	Alsdorf	bierverskoper
Zimmermans H.	Kerkrade	steenkolenhandelaar

(*) Zie opmerking bij voetnoot 44.

(**) "Voor Herbergiers worden niet aangezien de geenen, die Reizigers ontfangen en logeeren, of die eeten en te drinken geeven; in dit geval koomen zij in de 3de Clas, en worden gelijk gesteld met de Hospessen van gemeubeleerde logementen of met de koks en wijnkoopers", *RAL, FA, inv. nr. 314*, dossier 45, Nederlandstalig affiche van de wet van 9 frimaire an IV (29 november 1796), art. V.

(***) Voor de reorganisatie van het notariaat waren er vier notarissen werkzaam in het kanton 's-Hertogenrade. Daarna komen J.F. Scheilen uit Simpelveld en A. Cox uit 's-Hertogenrade niet meer als zodanig terug, vgl. *RAL, FA, inv. nr. 2175*, m.n. volgnr. 62-63, 94, 120-121, 164 en 191.

(****) Volgens de wet ingedeeld in klasse 3, maar volgens de kantonlijst aangeslagen in de vastrechtsom volgens de 4de klasse.

Bijlage 2

Alfabetische naamlijst van gemeenten in het kanton 's-Hertogenrade, met vermelding van soorten en aantallen afgegeven patenten, begin 1797, vgl. *RAL, FA, inv. nr. 4046*, lijst d.d. 30 pluviöse an 5 (18 februari 1797).

Alsdorf:	bakker(2); bierverkoper(2); brandewijnstoker(2); distilleerder(1); tabak- en zoutverkoper(3).
Bocholtz:	onbekend.
Eijgelshoven:	Bierverkoper(4); molenaar(1); koopman in wijn en brandewijn(1).
's-Hertogenrade:	bakker(6); bierbrouwer(2); bier- en brandewijnverkoper(5); herbergier(1); katoenverkoper(1); koopman in katoenen stoffen(1); kruidenier(2); leerlooier(1); notaris(1); slager(1).
Kerkrade:	bakker(2); bier- en brandewijnverkoper(1); brandewijnverkoper(3); herbergier(1); kioskhouders(1); kruidenier(1); molenaar(4); steenkolenhandelaar(2).
Merkstein:	bierbrouwer(2); bierverkoper(1); kruidenier(3); molenaar(1).
Rimburg:	bierbrouwer(1); brandewijnverkoper(2); distilleerder(1); hoefsmid(1); kruidenier(1); molenaar(1); zadelmaker(1).
Rurdorf:	bier- en brandewijnverkoper(4); tabakverkoper(2).
Simpelveld:	onbekend.
Ubach:	bakker(1); bierverkoper(6); hoefsmid(1); houtdraaier(1); kruidenier(1); molenaar(1); notaris(1); schoenmaker(1); zoutverkoper(1).
Ubach o. Worms:	bierverkoper(4); kruidenier(1); marskramer met baal(3); heelmeeester(1).
Welz:	bierverkoper(4).